

שיעור יט:

השגחת ה' על תלמידי חכמים

א. לתיח הנהגת ה' שונה משאר העולם

בשיעור הקודם ביארנו את כוח התורה להוציא את האדם מגזירת "בזיעת אפיך תאכל לחם" (בראשית ג, יט). שעד כמה שאדם עוסק בתורה הוא רשאי למעט בעסק. זו ההנהגה הקבועה עם תלמידי חכמים, ויש לכך השלכות להלכה, הגמרא (ב"ב ח) אומרת שתלמידי חכמים פטורים ממיסי המלכות, מכיון שאין הם נתונים לשליטתם.

"רב נחמן בר רב חסדא רמא כרגא [הטיל מס] ארבנן, א"ל רב נחמן בר יצחק: עברת אדאורייתא ואדנביאי ואדכתובי. אדאורייתא, דכתיב: 'אף חובב עמים כל קדושו בידך' (דברים לג, ג), אמר משה לפני הקב"ה: רבונו של עולם, אפילו בשעה שאתה מחבב עמים 'כל קדושו יהיו בידך'... אדנביאי, דכתיב: 'גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם ויחלו מעט ממשא מלך ושרים' (הושע ח, י), אמר עולא: פסוק זה בלשון ארמית נאמר, אי תנו כולוהו - עתה אקבצם, ואם מעט מהם - יחלו ממשא מלך ושרים. אדכתובי, דכתיב: 'מנדה בלו והלך לא שליט למרמא עליהם' (עזרא ז, כד), ואמר רב יהודה: מנדה - זו מנת המלך, בלו - זו כסף גולגלתא, והלך - זו ארנונא".

הקב"ה מנהיג את העולם בשתי הנהגות. ההנהגה של דרך הטבע, ובה ישראל נשלטים ע"י האומות בעת הגלות, כל מה שנוגע לעוה"ז הוא חלקו של עשוי, שהוא הבכור והחזק כאן. יעקב חלק את העולם עם עשוי, נטל לחלקו את העוה"ב, ונעשה תלוי בעשוי לענין חיי עוה"ז (ילקוט תולדות קיא). אבל כל מי שהם נקראים 'רבנן' הם נמצאים 'בידך'. כלפי דידהו לא חלה השליטה של עשוי. גזירת הגלות לא חלה על תלמידי חכמים, ככתוב 'כי יתנו בגוים עתה אקבצם, ויחלו מעט ממשא מלך ושרים'. ההנהגה עמהם כאילו שהם בארץ ישראל ובית המקדש קיים, והקב"ה מנהיג אותם לחוד. וכך פסק הרמב"ם:

"כל הדברים שצריכין לשמירת העיר לוקחין מכל אנשי העיר, ואפילו מן היתומים חוץ מתלמידי חכמים, שאין ת"ח צריכין שמירה שהתורה שומרתן" (שכנים ו, ה).

"ואין גובין מהן לבנין החומה ותיקון השערים ושכר השומרים וכיוצא בהן ולא לתשורת המלך, ואין מחייבים אותן ליתן המס וכו' שנאמר גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם ויחלו מעט ממשא מלך ושרים" (תלמוד תורה ו, י. בשו"ע חו"מ קסג, ד יור"ד רמג, ב).

זה תוכן ההלכה "הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה", כיון שע"י העסק בתורה, מתמעט עצם הצורך בעסק. כדברי רבי נהוראי (סוף קידושין) "מניח אני כל

אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה", הכוונה היא שאני שם אותו בתוך ההנהגה הזאת. שהרי כל הצורך באומנות הוא בעולם של "הרעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי", וכשהוא מלמדו תורה הוא מכניסו להנהגה אחרת.

ב. התורה נמשלה לאשה בכך שהיא נותנת חיים בעוה"ז

המשנה (סוף קידושין) מסבירה טעם במעלת התורה על שאר האומניות:

"רבי נהוראי אומר: מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה, שאדם אוכל משכרה בעולם הזה והקין קיימת לו לעולם הבא. ושאר כל אומנות אינן כן, כשאדם בא לידי חולי או לידי זקנה או לידי יסורין ואינו יכול לעסוק במלאכתו, הרי הוא מת ברעב. אבל התורה אינה כן, אלא משמרתו מכל רע בנערותו, ונותנת לו אחרית ותקוה בזקנותו, בנערותו מהו אומר, 'וקוי ה' יחליפו כח', בזקנותו מהו אומר, 'עוד ינובון בשיבה'".

יש כאן גדר חדש בתלמוד תורה, ובו מסיימת מסכת קידושין, והוא לעסוק בה גם מכיון שהיא מועילה לתקן את הקשיים של האדם העוה"ז.

והנה מקובלנו שכל סיומי המסכתות הם בתוכן הענין בו עוסקת כל המסכת (עי' סוף שיעור יד בשם הגר"א). כל סיומי המסכתות הם בענין הפנימי של המסכת כולה, [אלא שלא בכל מקום הדבר מובן בפשטות]. כגון מסכת כתובות מסיימת בענין מעלת הדירה באר"י. והטעם שזו הכתובה שקיבלנו מאת ה' בעת שנכנסנו עמו לברית הנישואין במתן תורה. וכשם שהבעל מתחייב לאשתו במזון ובכל צרכי המגורים, כך הבטיח לנו ה' את טובה של ארץ ישראל*.

וכמו כן בסיום מסכת קידושין העוסקת בקנין בת זוגו, מביאה הגמ' את היחס של האדם לתורה הדומה לבת זוגו. וכן מצאנו בהרבה מקומות שהתורה והאשה דומים. כגון: "ראה חיים עם אשה אשר אהבת (קהלת ט, ט). אם אשה ממש היא וכו'. אם תורה היא וכו'" (קידושין ל:). ואמרו (יבמות סג:): "מצא אשה מצא טוב (משלי יח, כב), אי בגווה משתעי קרא, כמה טובה אשה טובה שהכתוב משבחה, אי בתורה משתעי קרא, כמה טובה אשה טובה שהתורה נמשלה בה". ומתן תורה עצמו נקרא "יום חתונתו יום שמחת לבו" (משנה סוף תענית).

לפיכך היחס לתורה הוא כפי היחס לאשתו, באופן שהאדם ותורתו, והאדם ואשתו מקבילים לגמרי. ולכן כשם שצורת הקיום בעוה"ז, שמי ששרוי בלא אשה

* בלי התייחסות של ארץ ישראל לכאורה לא מתקיימים תנאי הכתובה, ואפשר לטעות ולחשוב שבטלה ברית הנישואין עם הקב"ה, ואכן באו מישראל ואמרו ליחזקאל הנביא "אשה שגירשה בעלה כלום יש להם זה על זה כלום" (סנהדרין קה.). ולשם כך היה צריך שיחזרו ויקבלו את התורה מאהבה "בימי אחשורוש".

כמו שפירש הרמב"ן את דברי הגמ' "מכאן מודעא רבה לאורייתא" (שבת פח.), שזה שקיבלו את התורה באונס כשכפה עליהם הר כגיגית. אין זה ביטול על עצם קבלת התורה, שודאי היתה ברצון. אלא שכאשר קיבלוה היה זה רק על דעת שישבו בארץ שהובטחה להם, וזו המודעה רבה שהתחדשה כשגלו ממנה. וביאר הרמב"ן: "לפיכך כשבאו לארץ בביאה שניה בימי עזרא, עמדו מעצמם וקבלוה ברצון שלא יטענו עוד שום תרעומות, והיינו בימי אחשורוש, שהוציאם ממות לחיים, והיה זה חביב עליהם מגאולה של מצרים".

חסר לו את ההשלמה לעיקר חייו בעוה"ז, והוא נקרא "פּלג גּוֹף". כך צריך לראות בתורה את השלמת מציאותו כאן. אמנם עיקר מה שאדם צריך ללמוד הוא כדי לדעת את כל התורה ולקיים את המצוות, שזה הצד הגבוה שבקשר עם התורה, שהיא העומדת לאדם לעוה"ב. אך המשנה בסוף קידושין עוסקת בצד הפשוט של הקשר עם התורה, המשלימה את האדם גם בעוה"ז, דוגמת אשתו.

וזה מה שמלמדנו רבי נהוראי שהתורה - "משמרתו מכל רע בנערותו, ונותנת לו אחרית ותקוה בזקנותו". כלומר היא פותרת את כל הבעיות של העולם במקביל לאומנות, וכשם שאומנות נותנת חיים כאן, כך התורה.

ג. לימוד התורה של אברהם אבינו מצד הגילוי שלה בעוה"ז

המשנה בקידושין מסיימת בדברים שלכאורה אינם שייכים לנושא:

"וכן הוא אומר באברהם אבינו: ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל. מצינו שעשה אברהם אבינו את כל התורה כולה עד שלא ניתנה, שנא': עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרותי מצותי חוקותי ותורותי (בראשית כו, ה)."

הרב מבריסק זצ"ל (חינושי הגרי"ז פי חיי שרה מובא שיעור יח, ב) מסביר את הדברים לפי מה שהניח, שדברי רבי נהוראי "מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה", הם בשיטת רבי שמעון בן יוחאי, המבוארת בגמרא (ברכות לה:): "אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה וכו' תורה מה תהא עליה, אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י אחרים". וכן התנהג רשב"י וחבריו "שתורתן אומנותן" (שבת יא). ואף שאמרו "הרבה עשו כרשב"י - ולא עלתה בידם", אומר רבי נהוראי שהוא רוצה לגדל את בנו להיות מן היחידים.

ולענין זה הביאו דוגמא את אברהם אבינו, שמצאנו שגם הוא התנהג בהנהגה של רשב"י להתמסר לתורה בלבד, ונתברך למעלה מן הטבע. והוסיפו שאברהם קיים את כל התורה עד שלא ניתנה, כדי להסביר כיצד הוא נכנס להבטחה שנאמרה בתורה, שמלאכתן נעשית ע"י אחרים, והרי עדיין לא ניתנה הבטחה זאת קודם שניתנה תורה? אלא שהוא זכה לכל מעלות התורה עד שלא ניתנה, כולל מעלה זו. אלו דבריו.

אמנם הפשוט הפשוט שהמשנה אינה עוסקת בדעת רשב"י, שזה ענין אחר שאינו מוזכר במשנה, ונראה כ"חסורי מחסרה והכי קתני". אלא הכוונה בגוף דברי המשנה לומר, שזה שאברהם הצליח לקיים את התורה קודם שניתנה שייך ליסוד הזה, שהתורה משפיעה את כוחה בעוה"ז.

המשנה אומרת "שאדם אוכל משכרה בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא", כלומר אע"פ "ששכר מצוה בהאי עלמא ליכא" (קידושין לט:), שכר תורה ניתן גם בעוה"ז. כמו שאמרו באבות (ו, א): "גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה בעוה"ז ובעולם הבא". באופן שכל דרכי החיים בעוה"ז נשלמים ע"י עסק התורה.

על כך ממשיכה המשנה "שעשה אברהם אבינו את התורה עד שלא ניתנה", לומר שמאותו הענין ששכר תורה הוא בעוה"ז, יכל אברהם אבינו

לעמוד על מצוות התורה מתוך התבוננות בעולם, אף שעדיין לא ניתנה תורה מן השמים, ולכאורה לא ניתן לעמוד מתוך מהלך העוה"ז, שה' נסתר בה, על מה שנמצא בשמים?

אלא שאחר שהסקנו שהתורה נקראת 'אומנות' ויש לה את סגולת ה'אשה', להעניק חיים לאדם, הרי שהיא משפיעה גם בתוך עולמנו. ולכך היא ג"כ בכלל "הארץ נתן לבני אדם" (תהלים קטו, טז). היא נמצאת בשמים ובארץ באותה מידה. על יסוד זה הגיע אברהם לדעת את התורה מתוך התבוננות במה שנתגלה ממנה בארץ.

ד. אברהם גילה שהתורה משלימה את האדם

הגמ' (יומא כח.): כותבת בענין קיום התורה של אברהם אבינו:

"אמר רב: קיים אברהם אבינו כל התורה כולה, שנאמר 'עקב אשר שמע אברהם בקולו' וגו'. אמר רבא, ואיתימא רב אשי: קיים אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין, שנאמר תורתו - אחת תורה שבכתב ואחת תורה שבעל פה".

ויש לתמוה על אמוראים אלו (וכן שאל במסורת השי"ס) מה באו לחדש והרי זו משנה מפורשת בסוף קידושין כפי שהבאנו. להמשך דברינו יש ליישב שהמשנה בקידושין עוסקת בענין אחר, והוא הזיווג של התורה עם האדם דוגמת אשה. הנושא אינו קיום המצוות כמי שאינו מצווה ועושה. אלא ללמד שיש גילוי של התורה לאדם, מכיון שהיא "חיים בעוה"ז ובעוה"ב". ואילו הגמ' ביומא עוסקת בקיום המעשי של המצוות, שאחר שנתגלתה לו התורה, הוא קיים אותה כמו אחר מתן תורה כ"מי שאינו מצווה ועושה".

בענין סיבת הגילוי של התורה לאברהם, מלמדת המשנה בקידושין, שהדבר תלוי בכך שהקשר עם התורה דומה לנישואין. בבת זוגו מצאנו "ארבעים יום קודם יצירת הולד בת קול מכרזת בת פלוני לפלוני" (סוטה ב.). וכך התורה נקראת בת זוגו של אדם ושייכת לחלק נשמתו הגבוה, כמו שמצינו שמלמדין אותו את כל התורה כולה קודם צאתו לאויר העולם (נדה ל.). לכן התורה כולה נמצאת כאן במהלכי העוה"ז, אברהם אבינו זכה לגלות דבר זה קודם שניתנה התורה, ואח"כ במתן תורה התפרש ענין זה לכל ישראל.

למדנו שהמשנה בקידושין מלמדת שהתורה משלימה את האדם בעולם הזה, ומתוך כך גם משחררת אותו מעול הפרנסה. וזה גם שורש הדין שת"ח אינם צריכים להשתתף במיסי השמירה והמלכות, כמובא לעיל (א), שיש להם הנהגה אחרת. ושורש הדבר שהאדם נברא מלכתחלה בבריאה כזו, שהוא לא צריך להתייגע בפרנסתו מכיון שתפקידו העיקרי הוא העמל בתורה*.

* א.ה. הרמב"ם בסוף הל' שמיטה ויובל כתב על הבטחת הפרנסה למי שמתמסר לתורה:

"ולא שבת לוי בלבד אלא כל איש ואיש מכל באי העולם, אשר נדבה רוחו אותו והבינומדעו, להבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעובדו לדעה את ה', והלך ישר כמו שעשהו האלהים, ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם, הרי זה נתקדש קדש קדשים ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים, ויזכה לו בעוה"ז דבר המספיק לו כמו שזכה לכהנים וללויים".

דבריו "כל איש ואיש מכל באי עולם", משמע שהבטחה זו אינה תלויה בשכר התורה

לכל בעלי החיים ניתנה הפרנסה, מכיון שיש בהם צורך ותכלית - "הם לא נבראו אלא לשמשני", כלומר זה סיבת השייכות שלהם לפרנסה. ובאותו אופן "אני נבראתי לשמש את קוני", וזו צריכה להיות סיבת הפרנסה שלי, אלמלא שהרעותי מעשי. בענין זה מסיימת המשנה מצינו שעשה אברהם אבינו את התורה עד שלא ניתנה, מכיון שהתורה שייכת לצורת הבריאה של האדם, לכך היא התגלתה לאברהם.

ה. התורה של האבות נשלמת ע"י משה רבינו

הרמב"ם בענין שבע מצוות בני נח (מלכים ט,א) כותב על המצוות של האבות: "וכן היה הדבר בכל העולם [שהיו ז' מצוות] עד אברהם, בא אברהם ונצטוו יתר על אלו במילה, והוא התפלל שחרית, ויצחק הפריש מעשר והוסיף תפילה אחרת לפנות היום, ויעקב הוסיף גיד הנשה והתפלל ערבית, ובמצרים נצטוו עמרם במצות יתירות, עד שבא משה רבינו ונשלמה תורה על ידו". העמדת התורה שבידינו כהשלמה וגמר לתורה של האבות ואדה"ר, צריכה ביאור. ובפרט שהרמב"ם עצמו יסד בפרה"מ (חולין סוף פ"ז):

"אין אנו מלים בגלל שאברהם מל את עצמו ואנשי ביתו, אלא מפני שה' ציונו על ידי משה להמול, כמו שמל אברהם עליו השלום. וכן גיד הנשה אין אנו נמשכים בו אחרי איסור יעקב אבינו, אלא צווי משה רבינו. הלא תראה אמרם 'שש מאות ושלוש עשרה מצות נאמרו לו למשה בסיני, וכל אלה מכלל המצות'".

אלא שגם כאן אין מדובר על הקיום המעשי של התורה, שהוא אכן רק מכוח המצוות שקיבל משה בסיני. אבל מבחינת לימוד התורה יש צד שהיא מתגלה לאדם מתוך חיי העוה"ז, וזה מתחיל בשבע מצוות בני נח, וכן לאבות היה גילוי תורה, ומבחינה זאת קבלת התורה בסיני היא השלמה למה שכבר נתגלה. ולענין זה הוסיפה המשנה בסוף קידושין מצינו שעשה אברהם אבינו את כל התורה כולה עד שלא ניתנה.

ו. תנאי הענוה לחיבור עם התורה

לשון המשנה באבות (ד,ו):

"רבי מאיר אומר הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה, והוי שפל רוח בפני כל אדם ואם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך, ואם עמלת בתורה יש לו שכר הרבה ליתן לך".

הרישא והסיפא של המשנה הם מאותו הענין, כפי שביארנו שהסיבה למיעוט בעסק היא שהעולם מכוון לפרנס את העוסק בתורה. ובענין זה הסיום "ואם בטלת" וכו', שהבריאה עצמה תגלה לך האם אתה עמל בתורה כראוי או לא,

---

שהובטח לישראל, אלא שייך לעצם הבריאה "הלך ישר כמו שעשהו האלקים", הרי שהדבר שייך למציאות עצמה ולא דוקא לישראל ולמתן תורה. וזה מכיון שהתורה קיימת מלכתחילה כהשלמת העולם. לדברים האמורים למעלה, יתכן שמקורו מהמשנה בסוף קידושין, שהביאה את אברהם אבינו כראיה להבטחה זו, אף שעדין לא ניתנה תורה.

ש"אם בטלת מן התורה", תראה שיתחדשו לך צרכים רבים שיגרמו לך להתבטל מן התורה. "ואם עמלת בתורה" יש לו שכר הרבה ליתן לך במהלכים של העוה"ז (כמובא לעיל ע' שיעור יח,ה).

ויש להתבונן במה מצטרפת לכאן ההוראה "והוי שפל רוח בפני כל אדם". המהר"ל בפירושו "דרך חיים" לאבות מראה כיצד רוב החכמים במסכת אבות אמרו שלש הוראות, המצטרפות לקו אחד. והדבר מתחיל מהמאמר הראשון של אנשי כנסת הגדולה "הם אמרו שלשה דברים". וא"כ ודאי שיש להבין גם את המשנה כאן כנושא אחד, שלהיות שפל רוח הרי זה תנאי להיות תלמיד חכם, ולזכות בשכרה של התורה בעוה"ז.

ענין זה מפורש בגמרא (עירובין דף נה.) על הפסוק "לא בשמים היא ולא מעבר לים היא" (דברים ל"ב). **"רבי יוחנן אמר: לא בשמים היא - לא תמצא בגסי רוח. ולא מעבר לים היא - לא תמצא לא בסחרנים ולא בתגרים"**. כנגד "לא בשמים", אמר ר"מ "הוי שפל רוח". וכנגד "לא מעבר לים", אמר רבי מאיר **"הוי ממעט בעסק"**.

ורבי מאיר כאן מקביל לדבריו במשנה בסוף קידושין, העוסקת בכך שהתורה תהיה מצורפת לאדם בבחינת "בת זוגו". ולשם כך צריך את שני התנאים, שלא ירבה בעסק כיון שהתורה נותנת לו את הקיום בעולם כאשה. ושיהיה "שפל רוח", כמו שאמרו על משה רבינו "הואיל ומיעטת עצמך תיקרא על שמך" (שבת ט"ט). בת זוגו של אדם נקראת על שמו ככתוב "והחזיקו שבע נשים באיש אחד וכו' רק יקרא שמך עלינו" (ישעיה ד,א). והשייכות לתורה שתהיה נקראת על שמו היא רק כשהוא שפל רוח.

ולכן מסיים הפסוק "כי קרוב אליך הדבר מאוד בפיך ובלבבך לעשותו". כלומר אם לא תהיה גס רוח בשמים, תראה שהתורה קרובה אליך מאוד, עד שתקרא על שמך, ותסדר עבורך את עניני העולם הזה כאשה.

ז. תלמידיו של אברהם אבינו אוכלין בעוה"ז וכו'

יש משנה נוספת במס' אבות (ה,יט) העוסקת בצירוף ג' מעלות אלו:

"כל מי שיש בידו שלשה דברים הללו מתלמידיו של אברהם אבינו, ושלושה דברים אחרים מתלמידיו של בלעם הרשע. עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה - מתלמידיו של אברהם אבינו. עין רעה ורוח גבוה ונפש רחבה - מתלמידיו של בלעם הרשע".

ומפרש שם הרמב"ם את המידות האלה:

"עין טובה - ההסתפקות. ונפש שפלה - הזהירות [מתאוות]. ורוח נמוכה - הענוה המופלגת. והשלוש אשר כנגדן הרי הן: רדיפת הממון והיא עין רעה, ורוב התאוה, והיא נפש רחבה, והגאווה, והיא רוח גבוה".

יש א"כ במידותיו של אברהם אבינו שתי מעלות מענין אחד: הסתפקות בממון, ומיעוט בתענוג. וכנגדן אצל בלעם שהיה רודף כסף, ושקוע בתאוות. ועל כך אמר ר"מ שימעט בעסק ולא יבקש עושר למלאת תאוותיו. והמעלה השלישית של אברהם היא הענוה, עליה אמר ר"מ "הוי שפל רוח".

וממשיכה המשנה, על תוצאות מידות אלו:

"מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע. תלמידיו של אברהם אבינו אוכלין בעולם הזה ונוחלין בעולם הבא. שנאמר (משלי ח) 'להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא'. אבל תלמידיו של בלעם הרשע יורשין גיהנם ויורדין לבאר שחת. שנאמר (תהלים נה) 'ואתה אלהים תורידם לבאר שחת אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם ואני אבטח בך'".*

והשכר והעונש המפורש כאן, הם דברי ר"מ "אם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך, ואם עמלת בתורה יש לך שכר הרבה ליתן לך". אהבת הממון והתענוגים של תלמידיו של בלעם, יוצרת "בטלים רבים כנגדך". כיון שכל חסרון יוליד חסרון נוסף, תמיד הוא יהיה הולך וחסר, עד שכל העולם יהיה עומד כנגדו (עי' ג).

אנחנו לא תלמידים של אברהם אבינו במצוות התורה (כמובא לעיל ד'). אלא שאנחנו תלמידיו במידות שעל ידיהם התורה מחוברת לעולם, עד שהיא "אומנותינו בעולם הזה". וע"י כך יש לנו את התורה באופן של, "אוכלין בעוה"ז ונוחלין בעוה"ב". אברהם חידש שהעולם עומד לשירות לומדי התורה, וכמו שאמרו, "אלה תולדות השמים והארץ **בהבראם**" - אותיות 'באברהם', "בזכותו של אברהם". תולדות השמים - נוחלין לעוה"ב. תולדות הארץ - אוכלין בעוה"ז".

ז. שורש ההבדל בין אברהם לבלעם

נבוא להתבונן בשורש דרכו של אברהם לעומת דרכו של בלעם. לשון המשנה "מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע", צריך ביאור. היכן מצינו איזו שהיא השוואה ושייכות ביניהם, כדי שנשאל "מה בין". והרי זה כהבדל בין אור לחושך. אלא שחז"ל באים כאן להבליט את שורש נקודת הפרישה שלהם זה מזה.

מצינו שאברהם נקרא 'מלך', כמו שדרשו "אל עמק שוה הוא עמק המלך - שהושוו כל האומות ואמרו לאברהם מלך אתה עלינו" (בר"ר מב,ז). וא"כ אברהם היה המלך הראשון מישראל. וכנגדו "בלעם בן בעור" (במדבר כב,ה), שורשו בפסוק "ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלך-מלך לבני ישראל. וימלך באדום **בלע בן בעור** ושם עירו דנהבה" (בראשית לו,לא), בלע

* המשנה אומרת שעונשם של תלמידי בלעם רמוז בכתוב: "אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם". הכוונה שהם לא יעברו לעולם מהחצי הראשון של הקיום, לחצי השני. אותו המעבר שנאמר עליו "בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברם ואבי נחור, ואקח את אביכם אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען" (יהושע כד,ט). הקב"ה העביר אותו מצד לצד בארץ, לקבוע שהעולם הזה כולו ישמש אצלו כחיבור לעולם הבא - "להנחיל אוהבי יש".

ואילו על בלעם בן בעור לומדת הגמרא (סנהדרין קו:) מהפסוק "לא יחצו ימיהם", שהוא נהרג בחרב בן ל"ג. הוא לא עבר את החצי של החיים, שנאמר עליהם "ימי שנותינו בהם שבעים שנה", כלומר נשאר בצד הנמוך של החיים.

בן בעור שמלך באדום, הוא שורשו של בלעם בן בעור (ע' ביאור הגר"א לספד"צ פ"א, ונזכר בכמה מהקדמונים).

כנגד אברהם שהוא ההתחלה של עם ישראל, יש התחלה בכוח הרע, שהתגלה במלך הראשון שמלך באדום, הנקרא בשמו של בלעם. אמנם פרשת מלכי אדום שבסוף פרשת וישלח נעלמת וחבויה. במבט ראשון נראים הדברים כחסרי משמעות, מוזכר שמו של כל מלך עד הפירוט איך קראו לאשתו, לחמותו, ולאם חמותו, דוגמת הכתוב "ושם אשתו מהיטבאל בת מטרד בת מי זהב" (לו, לט). אלא שמפורש בחז"ל שכל הדברים האלה רומזים ומלמדים לענינים עמוקים, ומגלים איך השתלשל הרע לעולם מתחילתו*.

הטוב בעולם נוצר ע"י אברהם אבינו, וממנו התחילו "שני אלפים תורה" (סנהדרין צז. ורשי"י). כמו שנרמזו שמו בתחילת הבריאה "אלה תולדות השמים והארץ' בהבראם' - באברהם" (בר"ר א, ט).

הראשית של עולם התוהו והקלקול, רמוזה במלך הראשון של אדום הנקרא "בלע בן בעור", שם נפתח המהלך של בלעם, העומד כנגד דרכו של אברהם. במשנה מגדירים את המהלך של בלעם בתכונות "עין רעה, רוח גבוהה, נפש רחבה". והדברים מתאימים לאופן שפירשו חז"ל (אדר"א רבא) את פרשת וישלח המתארת את היווצרות הרע בעולם, בתיאור מלכותם ומיתתם של מלכי אדום. בדרך ההשתלשלות של הרע בעולם, עלייתו של המלך ומיתתו רומזת לדרכי הפרישה מהטוב עד לעומק הרע. ורמזו חז"ל (ונתבאר בקדמונים) שהמלכים האלה של אדום מתו, מכיון שכל אחד אמר "אני אמלוד". כלומר לא היתה לו תכונת "נפש שפלה".

וסיבה שניה היא, שלכל אחד מהם היתה "עין רעה", הוא רצה לאסוף אליו את כל השפע. זה הצירוף של בלעם "עין רעה ונפש רחבה ורוח גבוהה", ששורשם ב"שני אלפים תוהו".

דרך התיקון והכניסה לשני אלפים תורה הוא ע"י מידותיו של אברהם, "עין טובה, רוח נמוכה ונפש שפלה". והם הדברים המהוים הקדמה לכך שתהיה אפשרות שתחול תורה בעולם. ולכך אמר ר"מ "הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה", שהוא מידת "עין טובה" היפך עין רעה ונפש רחבה, [כמו שכתב בפרה"מ שהיא מידת "ההסתפקות"], "והוי שפל רוח" היפך רוח גבוהה. כיון שרק עד כמה שאדם מפקיע עצמו מתלמידיו של בלעם הרשע, הוא יוצא מעולם התוהו, ושם עצמו "בשני אלפים תורה", וזוכה לשכרה בעולם הזה.

* א.ה. ע' בעיקר השמיני לרמב"ם (סנהדרין הקדמה לפרק חלק) שכתב שהחושב שדברים אלה אין בהם תועלת, ומבדיל בינם לבין "שמע ישראל", הוא כופר בתורה, "אלא כל אות שבה יש בה חכמות ונפלאות למי שהבינו ה'".